

Rivista Italiana di Studi Catalani

La *Rivista Italiana di Studi Catalani*, pubblicata con periodicità annuale in formato cartaceo, è la prima e unica rivista scientifica italiana di catalanistica finalizzata allo studio e alla riflessione critica sulla cultura catalana in ogni sua manifestazione, nel segno della più ampia interdisciplinarietà. Patrocinata dall'AISC, di cui accoglie l'espressione culturale, è aperta alla comunità scientifica e accademica internazionale e si propone come strumento di diffusione della ricerca individuale e di gruppo, nazionale ed estera, d'incoraggiamento del confronto a livello sovranazionale su temi di ricerca nell'ambito della catalanistica, a partire dalla tradizione epistemologica consolidata per favorire l'avanzamento dei metodi d'indagine e delle conoscenze e per promuovere il rinnovamento della ricerca nel settore attraverso il dialogo costante con altre aree disciplinari. Accoglie contributi scientifici originali e inediti a tema libero (articoli, note, recensioni) e proposte per la sezione monografica di carattere filologico, letterario, linguistico, artistico, storico e culturale in senso lato, con estensione temporale dalle origini alla contemporaneità.

Indicizzazione nei database internazionali:

ANVUR (Classe A), ERIH+, Latindex, CARHUS Plus, NSD – Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers (Level 1), MLA International Bibliography, MIAR – Matriu d'Informació per a l'Anàlisi de Revistes.

Menció de la Delegació del Govern de la Generalitat de Catalunya a Itàlia 2015.

Direzione scientifica

Patrizio Rigobon (Università "Ca' Foscari" di Venezia e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Maria Teresa Cabré (Presidente della Secció Filològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Claudio Venza (Università degli Studi di Trieste).

International Advisory Board

Lola Badia (Universitat de Barcelona), Enric Bou (Università "Ca' Foscari" di Venezia), Kálmán Faluba ("Eötvös Loránd" Tudományegyetem, Budapest), Maria Grossmann (Università degli Studi dell'Aquila), Jaume Martí Olivella (University of New Hampshire, Durham, NH), Joan Ramon Resina (Stanford University, Stanford, CA), Roser Salicrú i Lluch (Institució Milà i Fontanals, C.S.I.C. e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Tilbert Dídac Stegmann (Goethe-Universität, Frankfurt am Main), Giuseppe Tavani † (Professore emerito, Università di Roma La Sapienza).

Direzione editoriale

Veronica Orazi (Università degli Studi di Torino e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans)

Redazione

Gabriella Gavagnin (Universitat de Barcelona), Silvia Grassi (ERC Executive Agency, Bruxelles), Barbara Greco (Università degli Studi di Torino), Elena Pistolesi (Università per Stranieri di Perugia).

Università degli Studi di Torino

Dip.to di Lingue e Letterature Straniere e Culture Moderne

via Verdi 10 – I-10124 Torino

veronica.orazi@unito.it

<https://www.ediorso.it/riscat/index.html>

Pubblicazione periodica annuale registrata presso il Tribunale di Alessandria al n. 32/2015 (4 maggio 2015) ISSN 2279-8781 ANCE 206402

Direttore Responsabile: Lorenzo Massobrio

Rivista Italiana di Studi Catalani

Espècies d'espais, viatges, geografies

Edizioni dell'Orso
Alessandria

Volume edito a cura di E. Bou, L. Carol Geronès, G. Gavagnin, E. Pistolesi e S. Sari

pubblicato con contributo di fondi:

DIPARTIMENTO DI
LINGUE E
LETTERATURE
STRANIERE E
CULTURE
MODERNE

Università di Torino

Università
Ca'Foscari
Venezia

Dipartimento di Studi
Linguistici e Culturali
Comparati

La *Rivista Italiana di Studi Catalani* è patrocinata da:

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI TORINO

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Direcció General de Política Lingüística

Generalitat de Catalunya
Governo della Catalogna
Delegazione in Italia

© 2019

Copyright by Edizioni dell'Orso s.r.l.
via Rattazzi, 47 15121 Alessandria
tel. 0131.252349 fax 0131.257567
e-mail: info@ediorso.it
<http://www.ediorso.it>

Realizzazione editoriale e informatica: FRANCESCA CATTINA (francesca.cattina@gmail.com)
Grafica della copertina: PAOLO FERRERO (paolo.ferrero@nethouse.it)

È vietata la riproduzione, anche parziale, non autorizzata, con qualsiasi mezzo effettuata, compresa la fotocopia, anche a uso interno e didattico. L'illecito sarà penalmente perseguibile a norma dell'art. 171 della Legge n. 633 del 22.04.41

L'editore è disponibile ad assolvere i propri impegni nei confronti dei titolari di eventuali diritti sulle immagini pubblicate.

ISSN 2279-8781
ANCE 206402
ISBN XXXXX

Indice

ENRIC BOU <i>Presentació</i>	1
MANUEL JORBA <i>Els viatges de Manuel Milà i Fontanals a la literatura popular italiana</i>	9
LÍDIA CAROL GERONÈS <i>Stefan Zweig e la Catalogna: un viaggio a Montserrat e Hostalric</i>	31
JÚLIA OJEDA CABA <i>Heterotopies palolianes</i>	47
MARIA PERTILE <i>Spazio, poesia, visione in "De Franja Pur / Breviari" di Àngel Jové</i>	57
DOLORS PERARNAU <i>L'espai en blanc de la literatura. A propòsit de "Cap a Tirèsies" i "El buit i la novel·la" de Víctor Sunyol</i>	71
JORDI OVIEDO SEGUER <i>Poètica de l'espai en l'obra de Maria Josep Escrivà: paisatge, poesia, gènere</i>	89
JOSEP M. NADAL – PILAR MONREAL – SANTIAGO PERERA <i>Els espais de la llengua</i>	111

Enric BOU

Università “Ca’ Foscari” di Venezia
enric.bou@unive.it

Presentació

La relació – atracció – dels catalans envers Itàlia ha estat des de sempre proverbial. Ausiàs March adaptà autors com Cavalcanti, Dante, Petrarca i Boccaccio; Jordi de Sant Jordi passà un període difícil, però també profitós, a Nàpols; la forta influència italiana en el *Somni* de Bernat Metge ha estat destacada des de temps llunyans. En el Renaixement fou cabdal la fascinació arquitectònica, pictòrica i literària.

A la darrerria del segle XIX la vitalitat artística de París (les grans exposicions col·lectives i els salons, les noves propostes plàstiques) convertí la ciutat en el nou pol d’atracció per a molts escriptors i artistes. Els pintors modernistes, com Ramon Casas, Santiago Rusiñol, Miquel Utrillo, i el jove Picasso, entre tants d’altres, començaren, al voltant de 1890, a passar llargues temporades a la vora del Sena. Però a la primeria del segle XX, es reprèn el camí d’Itàlia. El Noucentisme, que volia consolidar una nova forma d’expressió allunyada de les influències de París i de l’academicisme uniformitzador de la capital del regne, va reprendre l’exemple d’Itàlia per establir un referent social i cultural en l’art clàssic del món mediterrani. El projecte noucentista es va forjar entorn de conceptes com l’ordre, l’equilibri, l’harmonia o la raó. Les expedicions a Itàlia de Josep Aragay, Carles Riba, Josep Obiols inauguraren una lectura noucentista de la cultura italiana. La llarga residència a Gènova de Josep Carner, les “cartes d’Itàlia – i el llibre homònim que en va derivar – de Josep Pla no són episodis aïllats sinó ben sistemàtics d’una passió d’atracció envers un país i la seva cultura per part de catalans, valencians i mallorquins. En la ressenya d’un llibre de López-Picó, *Les enyorances del món*, Josep M. de Sagarra es fixava en el caràcter íntim de la imatge projectada pel poeta:

En López-Picó no ha anat a Itàlia a cercar arqueologia, sinó a cercar-se a si mateix; no hi ha anat amb l’immoral eclecticisme del qui s’enamora de tot, sinó que ha anat amb el disciplinat partidisme del que va darrerria del que és seu. / De tant en tant, el poeta s’engresca amb abandonar-se a l’espectacle,

però de seguida li vénen al darrera la mesura i el límit, aquells ascètics elements de tota la seva poesia que el posen a l'aguait¹.

Sagarra reconeixia els lligams de filiació cultural i històrica: «Nosaltres, els catalans, que som fills de Roma i que tenim tocant la mar aquell camp de Tarragona i aquell Empordà, quan anem a Itàlia no anem pas a descobrir el món nou, sinó que anem a aclarir, a precisar una mica totes aquelles coses que portem dins i que són ben nostres»².

Les ciutats italianes representaven no solament un model ideal d'organització urbana imitable per a la cultura catalana del Nou-Cents, sinó que eren llegides com una metàfora del model cultural que podia ser útil. Josep Carner, instal·lat a Gènova, en contacte freqüent amb Josep Pla, escrivia al seu amic Jaume Bofill i Mates el 26 d'octubre de 1922:

He fet venturosament la meva eixida a Pisa-Florència-Roma. No te'n dic res perquè no m'agrada dar-me importància. Vine tu a veure-ho. Et passaràs tres dies a Gènova amb nosaltres, veuràs la ciutat que és plena d'un viu moviment de línies, densa, vora el port, de pedres històriques, i desplegant-se, cap a les altures, en passeigs sinuosos, tallats per jardins. Tindrem, mentrestant, certes converses preparatòries sobre l'ascensió i davallada del Renaixement (Pisa, la poncella, Florència, la flor, Roma, el vast esfullament), sobre la passió italiana, i aquestes coses antitètiques i complementàries que són (en llenguatge dantesca) la Creu i l'Àguila. I això ens permetrà de veure amb una mica de comprensió Pisa, Florència i Roma, que per als italians són glòries passades i per a nosaltres poden ésser estímuls actuals³.

Carner feia un ús metafòric d'una geografia que li servia per associar uns topònims a modes de vida i d'organització de l'espai.

En clau d'avantguarda, Joan Salvat-Papasseit, encapçalà un dels seus llibres cabdals amb una *Lletra d'Itàlia* adreçada a Millàs-Raurell. Salvat provoca amb la bonhomia innocent que li fou característica:

Prampolini ha fet trossos la munífica Vesta de Beatriu (de Giovanni Duprè). Siena n'és conmoguda. A Florència – per via sense fils – la dissort hi és vinguda així mateix: els plecs del monument a Ferrari Corbelli són desapareguts.

¹ Citat a G. GAVAGNIN, *Classicisme i renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme*, Barcelona, PAMSA, 2005, p. 32.

² G. GAVAGNIN, *Classicisme i renaixement*, cit. p. 32.

³ *Cartes de Josep Carner i de Guerau de Liost*, a cura d'E. Bou, dins «Els Marges», XV, 1979, p. 75.

Les pubilles, tot nues, s'han posat a cantar com diablesses una cançó infernal.
Suara he arribat jo⁴.

Encara el 1956, Gaziél visità Nàpols i – en un llibret deliciós, *Napoli e dintorni* (2013), vaticinava la mort del Mediterrani gràcies a la invasió del turisme: «Se continuiamo così, le cose migliori e più pure del mondo saranno costantemente profanate e non si riuscirà a preservarle dal degrado collettivo. Capri, al giorno d'oggi – come Montserrat, come la Jungfrau, come tutto – è già un vero e proprio carnevale turistico che dura dodici mesi all'anno»⁵.

La relació del món que parla en català amb Itàlia és de llarga durada, arrenca de temps antics. I el bagatge del viatge d'anada ha estat, naturalment, dominat per la curiositat, però en el de tornada les maletes eren curulles de cultura, ja fos una llengua envejable, uns models literaris, uns exemples arquitectònics i artístics. L'espai era justament el tema que la junta (*Direttivo*) de l'AISC va proposar per al *XII Congresso*. La convocatòria es va fer sota el títol genèric *Espècies d'espais, viatges, geografies*, amb la intenció d'acollir un ampli ventall d'interessos, literaris i no, medievals, moderns i contemporanis:

L'espai ocupa una centralitat en la noció de ser en el món: on tot s'esdevé, perquè tot ho abasta i on tot té lloc. En conseqüència, al costat de la possibilitat d'entendre la nostra vida en un sentit temporal, com allò que som entre el naixement i la mort, també és possible acostar-s'hi d'una manera fragmentària i sobre els fonaments dels espais per on es desenvolupa i evoluciona. Georges Perec a *Spèces d'espaces* no es va limitar a l'observació i descripció dels objectes en l'espai, sinó també a una revisió dels gestos, hàbits i rituals que distingeixen l'individu a l'espai. Viatjar és una experiència que ha estat associada des de temps immemorial amb transformacions i canvis. Qui viatja s'allunya del seu espai conegut i s'endinsa en el món d'allò insospitat i de l'aventura. La geografia és una eina que crea sistema, però alhora provoca ambigüitats. L'objectiu del Congrés és el d'estudiar d'una manera completament transversal qualsevol aspecte de la cultura catalana, de la llengua i literatura (traducció, etc.) al cinema, passant per les arts o la filosofia, ciències del dret i de l'economia, a través de les nocions d'espai, viatge i geografia.

⁴ J SALVAT-PAPASSEIT, *Poesies completes*, edició a cura de J. Molas, 8a ed., Barcelona, Ariel, 1997, pp. 85-86.

⁵ GAZIEL, *A Napoli e dintorni*, traduzione di V. Ripa, Napoli, Libreria Dante & Descartes, 2013, p. 36.

Suggeríem també uns possibles temes d'estudi: Espai públic, espai privat; Espai i identitat; Ciutat i literatura; Viatges reals, viatges imaginaris; L'espai de la traducció: el viatge a altres cultures; Geografies lingüístiques; Vida quotidiana i espai; Paisatges urbans i rurals: arts visuals, literatura; L'espai de Catalunya a Europa; Espais transnacionals; Temps i espai: dicotomia o antinòmia.

Els congressos organitzats per l'AISC han tingut sempre una notable presència d'estudiosos d'Itàlia i arreu. En aquesta ocasió van ser tres dies en els quals es van presentar setanta-dues comunicacions. Hi va haver dues conferències plenàries (*Lectio magistralis*): de Sebastià Bonet (Universitat de Barcelona), *El sistema de les prescripcions normatives de la Gramàtica de 1918*; i de Gennaro Ferraiuolo (Università degli Studi di Napoli Federico II), *La geografia delle Costituzioni. Regioni, confini e stati indissolubili nelle democrazie contemporanee*. I, coincidint amb el 40è aniversari de la fundació de l'AISC (Associazione Italiana di Studi Catalani), es va fer un acte commemoratiu (*Ricordo del 40° anniversario dell'Associazione*) amb la participació de dos antics presidents de l'AISC, Maria Grossmann (Università degli Studi dell'Aquila) i Giuseppe Grilli (Università Roma Tre).

Amb prop d'un centenar d'inscrits, malgrat les dates reculades, 29-30 de novembre i 1 de desembre, la participació va ser intensa i d'alta qualitat, amb representants de les universitats italianes i amb una notable presència d'estudiosos provinents de Mallorca, el País Valencià i Catalunya. El *Comitato scientifico* només va rebre per ser incloses en aquesta selecció deu contribucions que en una gran majoria s'ocupaven de textos i autors contemporanis. Aquest número especial, *Espècies d'espais, viatges, geografies* de la «Rivista Italiana di Studi Catalani» acull set articles que són una mostra de les moltes comunicacions que es van fer durant el *XII Congresso AISC*. La selecció s'ha fet rigorosament, seguint la pràctica de la doble lectura anònima. Així hem rebutjat alguns articles, i el resultat és una breu, però notable, representació del que va ser la qualitat científica d'aquella trobada. Al *XII Congresso AISC* es van presentar moltes comunicacions de temes, àrees i períodes ben diversos, cobrint tots els aspectes i les èpoques de la cultura en llengua catalana.

La selecció d'articles s'obre amb un text de Manuel Jorba, reconegut estudiós del Vuit-Cents, el qual analitza *Els viatges de Manuel Milà i Fontanals a la literatura popular italiana*. Ho planteja entorn de dos eixos temàtics relacionats i cronològicament successius, el primer dels quals tracta de les breus referències a la literatura popular italiana contingu-

des a les *Observaciones sobre la Poesia popular, con muestras de romances catalanes inéditos* (OPP) publicades a finals de 1853 per Manuel Milà i Fontanals. El segon tracta de la relació establerta amb diversos folkloristes italians, entre els quals destaca la sostinguda amb el palermità Giuseppe Pitrè i altres folkloristes sicilians. El conjunt de l'article permet, en primer lloc, ponderar l'interès generat per les OPP, per la marxa de l'elaboració de la nova edició del *Romancerillo* i per la caracterització de la poesia popular, i, en segon lloc, l'abast de la relació mútua i el del coneixement i de la valoració de les obres respectives. Jorba utilitza com a font bàsica per abordar aquest segon tema diversos epistolaris, publicats o inèdits: les cartes més interessants contenen exposició i intercanvi d'opinions, idees i referents sobre poesia popular, i permeten fixar les posicions ètiques i l'ideari polític i religiós. Utilitza també els estudis de Milà sobre poesia popular i en especial les ressenyes de diferents obres d'estudiosos italians i d'obres de Milà pels italians, a més d'algunes de les dedicatòries i remarques de lectura i de les anotacions escrites als marges dels textos dels seus amics. Entès en un sentit metafòric, l'espai italià adquireix la consistència per l'avenç d'unes teories sobre poesia popular.

Lídia Carol Geronès a *Stefan Zweig e la Catalogna: un viaggio a Montserrat e Hostalric* estudia des d'una perspectiva comparativa la primera trobada de l'escriptor Stefan Zweig amb la península Ibèrica. Ho fa a partir de dos textos literaris molt diferents (un informe de viatges i una ficció narrativa) que ajuden a aprofundir en l'interès de l'escriptor vienès per Espanya. Els textos són del començament del segle XX, *Al castell del rei Titurel* (primavera de 1905) i *La croce* (tardor de 1906). Ambdós testimonien la descoberta de dos llocs molt concrets del paisatge català (Montserrat i Hostalric, respectivament), molt probablement visitats per l'escriptor austríac per interès cultural i turístic. L'aportació de Carol augmenta l'estudi de l'interès de Stefan Zweig per Espanya, que fins ara s'ha tractat només des d'un punt de vista purament germanista.

Júlia Ojeda Caba a *Heterotopies palolianes* aprofundeix en la configuració de l'espai dins la narrativa de Miquel de Palol, tot partint de l'observació i la interrelació de textos propis de l'autor, com *Aire Pàl·lid/Palimpsest* o *El Testament d'Alcestis*, entre altres. L'autora parteix de la idea que la construcció de l'espai es fa en relació a la trigonometria literària que conforma juntament amb el tractament de temps i el punt de vista. Repassa un seguit de referències geogràfiques fictícies – que podrien correspondre's amb qualsevol poble de Catalunya –, assenyalant-nos la

importància que la narració se situï en una antiga masia senyorial. És l'escenari rural el que acollirà els desitjos i les perversions dels individus que allí hi reuneix. I malgrat que la versemblança de la ubicació acabi resultant purament anecdòtica, precisament el que fa Palol és reproduir, amb un estil que té ecos de Sade, el seu propi contra-espai, la seva utopia pròpia, el seu lloc real fora de qualsevol altre, el que Michael Foucault anomena l'heterotopia: aquest espai altre, diferent, on s'esdevenen aquelles impugacions mítiques i reals de l'espai en què vivim.

L'article de Maria Pertile, *Spazio, poesia, visione in De Franja Pur / Breviari di Àngel Jové*, proposa una lectura del llibre de poesia i fotografies *De Franja Pur / Breviari* (2000). És un llibre fruit del viatge dels dos artistes catalans Àngel Jové (Lleida, 1940) i Carles Hac Mor (Lleida, 1940 – Sant Feliu de Guíxols, 2016) el 1989 a la Franja de Ponent, a l'Aragó de parla catalana. Es proposen algunes hipòtesis hermenèutiques de la peculiar obra d'art que és *De Franja Pur / Breviari*. És una obra d'art notable en la qual paraula i imatge adpten rols decisius i complementaris. Els textos d'Hac Mor destaquen per la seva exactitud lèxica, el seu fonetisme fidel a pronunciacions gairebé irrecuperables. Les Polaroids d'Àngel Jové proporcionen la unió d'història personal i geografies tan reals com de memòria i serveixen per efectuar un aparent joc fònic i etimològic component una narració sinestèsica en què ressonen les figures i apareixen els sons.

Dolors Perarnau a *L'espai en blanc de la literatura. A propòsit de Cap a Tirèsies i El buit i la novel·la de Víctor Sunyol* parteix de la distinció de l'espai a la pàgina. En una concepció és dominat pel color negre de la lletra, que vol ficcionalitzar o construir-ne un sentit. En una altra alternativa la paraula ha perdut el prestigi. Som a la fi dels grans relats i la degradació i el descrèdit del llenguatge han fet gairebé inviàbles el mateix exercici de la literatura. Llavors el buit i el silenci de l'espai blanc de la pàgina esdevé el centre d'atenció, no com un objecte més de discurs o com la seva negació, sinó justament com el lloc en i des del qual és encara possible dir. Perarnau discuteix dos textos del poeta vigatà Víctor Sunyol, *El buit i la novel·la. Cinquanta assajos de buidatge novel·líctic* (1994) i *Cap a Tirèsies. Una introducció a Eva Aguilar* (1997). Així l'article proposa una reflexió sobre la noció de buit com a espai literari, per tal de veure com aquest passa de ser un no-res al qual la literatura ha mirat d'enfrontar-se (*horror vacui*) a ser un no-res cercat i desitjat per la literatura mateixa. Paral·lelament al pensament i l'art contemporanis, el buit esdevé en la literatura l'espai de creació del llenguatge, d'un llen-

guatge que ja no gosa parlar o callar davant l'inefable sinó que, més aviat, es disposa a escoltar.

Jordi Oviedo Seguer a *Poètica de l'espai en l'obra de Maria Josep Escrivà: paisatge, poesia, gènere* analitza els dos darrers llibres de la poeta, *Flors a casa* (2007) i *Serena barca* (2016) els quals mostren una sèrie de constants que parteixen del record d'experiències sentides i viscudes. En aquests poemaris, la presència d'espais geogràfics concrets és abundant, una part dels quals són fruit de diversos viatges de l'autora. La seva particular mirada projecta una poètica de l'espai, que esdevé singular. Segons la proposta d'Oviedo Seguer, aquesta poètica es genera a partir de la relació entre la poesia, el gènere i el paisatge, el qual aporta claus concretes d'aquesta construcció. La idea de la circularitat de la natura i la relació de la literatura amb altres llenguatges, o el desig com a motor de la creació literària són alguns dels elements que condicionen aquest vincle amb l'espai.

Josep M. Nadal, Pilar Monreal i Santiago Perera a *Els espais de la llengua* parteixen de la idea que la llengua és un sistema. Dins una llengua hi ha moltes llengües, que, totes juntes, formen la Llengua Completa. Aquesta, precisament per la seva complexitat, és un sistema adaptable i resistent que permet que els parlants puguin triar 'la llengua' que convé a cada situació comunicativa. Per això les fronteres internes, entre les llengües que formen la llengua completa, condicionen d'una manera fonamental la manera com viuen la llengua els parlants. Les relacions entre aquestes llengües són un reflex de les relacions de poder presents en la comunitat dels parlants. La tensió fonamental la marca l'afrontament entre la llengua estàndard global i les altres llengües més locals. La llengua estàndard ha estat una construcció dirigida pels grups hegemònics que intenten convertir-la en l'única llengua de veritat amb la intenció que substitueixi totes les altres. La llengua, així, és una peça clau del projecte nacional i, per això, l'estàndard és imposat i entra en conflicte amb la resta de les llengües locals. Les zones del mateix domini lingüístic separades per una frontera administrativa, com és el cas de la frontera que separa Catalunya, Aragó i el País Valencià, que estudien en el seu article, ofereixen un camp especialment interessant per comprovar-ho.

Cent dos anys abans del nostre *XII Congrés AISC* a Siena, el juliol del 1916, Josep Aragay escrivia des d'aquesta ciutat:

Sota la meua finestra el terreny va declinant en un rengle de freixes plenes de vinyes presseguers, pereres admetllers i figueres avall avall fins els sot. A ma esquerra quan el sot remunta cap a la ciutat, la veig amb el seu campanar de la

catedral fet de faixes de marmol blanc i negre i mes a l'esquerra veig la punta de la torre del palau public... (Siena, 13-VII-1916)⁶.

Sens dubte albirar aquest paisatge únic, encara que fos en el recolliment de la fase prehivernal, va contribuir qui-sap-lo a les ruminacions dels participants. Aquestes pàgines en són testimoni.

Acabem amb una nota d'agraïment: a la generosa acollida que ens va dispensar la Università per Stranieri di Siena a través de dos col·legues i socis, en la figura del *Rettore*, Pietro Cataldi, i la professora Cèlia Nadal. El seu suport material i moral va ser fonamentals per la realització del *XII Congresso AISC*.

⁶ X. CASTANYER I ANGELET, *Josep Aragay, artista i teòric del noucentisme*, Barcelona, PAMSA, 2012, p. 81.